

TEMA: Ordningens pris

Detta nummer av *Utbildning & Demokrati* handlar om ordningens pris. Det vardagliga talet om skola och utbildning utgår från en skola i kris, en skola som saknar ordning och en skola vars utbildningspolitik vilar på otydlighet och flum. Den enda räddningen är att återvända till kunskapsskolan, en skola där det råder ordning, reda och arbetsro, vars utbildningspolitik vilar på en solid och tydlig epistemologisk grund. Skolans ordning och resultat ska återupprättas och reproduceras genom att läraren intar rollen som den starke ledaren och kunskapsöverföraren som formar eleven till en god och faktaberikad människa som i konkurrens med andra är redo för arbetslivet.

Talet om skolans avsaknad av ordning och reda har fått en mängd konsekvenser, där individualisering prioriteras framför intellektuell emancipation, där demokrati och social samvaro får träda tillbaka för ämnesstoff och evidensbaserad faktakunskap. Tendensen är tydlig, de rekonstruktivistiska och progressiva utbildningsfilosoferna och -traditionerna har ersatts av en (mer eller mindre) strikt essentialistisk sådan där kunskaper utvärderas och värderas i ett kontextlöst sammanhang där exempelvis social bakgrund, utbildningsgrad, etnicitet och ekonomiska förutsättningar bortses ifrån (Karlsson Vestman m fl 2007, s 68ff). Ett sådant synsätt leder till att vissa har bättre chanser att leva upp till skolans och utbildningspolitikens krav då de redan är bärare av de värderingar och den kunskapssyn som premieras i ett ojämlikt samhälle. I en ojämlik värld där enskildas kunskaper mäts, valideras och premieras framför det gemensamma goda leder till en systematisk marginalisering av redan utsatta grupper (Säfström 2010). De erfarenheter dessa människor gör springer inte ur slumpen utan är ett uttryck för det sätt på vilket ett samhälle garanterar sin fortsatta existens som ett samhälle där makt, status och välstånd är ojämlikt fördelat mellan medborgarna. Då ett samhälle inte existerar utan en hierarkisk ordning och någon form av våld är olika former av utslagning en del av den sociala ordningen som för vissa människor samman och avskiljer andra från varandra (Bauman 1991, s 1ff).

Samtidigt som talet om ordning och reda vinner röster och sympatier (ty alla vet ju vad som händer i skolan eftersom vi alla befunnit

oss i den under en längre tid) har ett motstånd skapats – och detta temanummer är ett uttryck för detta motstånd. Det är ett motstånd som visar att under talet om ordning döljer sig vissa specifika föreställningar om världen, samhället och individens plats däri.

Skolan och utbildningens roll hör till de frågor som måste ges stor plats i samhällsdebatten då ett samhälles utbildningspolitik inte enbart spelar roll för dess utformning och utveckling utan också för legitimeringen av ett samhälles ojämlika ordning. Skolans och utbildningens roll kan emellertid inte reduceras till en fråga om blott ordning och reda, där kunskapen ska ersätta utvecklandet av sociala relationer. I den marknadsanpassade och konkurrenskraftiga skolan förefaller intellektuella frigörelseprocesser och känslan för andra människors lidande te sig som ett svek mot skolans – och därmed också utbildningspolitikens – kunskapsförmedlande uppgift.

Även om det klassblock som skapades i och med det fabrikscentrerade samhällets framväxt vittrat sönder allt mer i ett globalt och individualiserat konsumtionsamhälle har inte problemet med samhällelig uteslutning försvunnit, det har mångfaldigats (Bauman 2000). Denna problematik blir extra aktuell eftersom dagens utbildningspolitik handlar vare sig om emancipation eller social och kulturell inkludering utan riktar sig mot den ekonomiska arenan för ett kommande yrkesliv och nationens konkurrenskraft i en global värld (Säfström 2005).

Teoretisk innebär betoningen på ordning och reda en problematik då de vitala pedagogiska processerna så gott som uteslutande sker på gränsen till det ordnade. Undervisning och lärande handlar inte enbart om att reproducera det redan ordnade utan sker alltid i spänningen mellan ordning och det som föregår ordningen. Det handlar med andra ord inte om antingen ordning eller det vi uppfattar som kaos för att det ännu inte är inpassat i den specifika form av ordning vi tar som utgångspunkt, utan om hur relationen däremellan synliggörs och hålls vid liv som en drivkraft för kreativitet och förändring. I stället för att förstå relationen mellan ordning och kaos som olika fenomen kommer författarna till detta temanummer betrakta ordning och kaos som två sidor av samma mynt. Som författarna på olika sätt kommer att visa i detta temanummer är inte problemet om skolan har för lite eller för mycket ordning och reda utan vilket utrymme som eleverna har att delta i en kreativ förändring av en ojämlik samhällsordning. På vilket sätt ökar talet om ordning och reda marginaliseringen av redan utsatta grupper? Är ordning och reda egentligen ett uttryck för och förstärkning av skolans sorterande funktion? Om den ordning som förespråkas i dagens utbildningspolitik egentligen är ett uttryck för en bestämd politisk ideologisk föreställningsvärld hur kan då alternativa ordningar se ut? Författarna i detta temanummer menar

att all mänsklig samvaro kräver en eller annan typ av ordning. Men frågan måste alltid ställas för vem och vilka ordnas samhället?

Carl Anders Säfströms artikel VAD KAN UTBILDNING ÅSTADKOMMA? EN KRITIK AV IDEALISERADE FÖRESTÄLLNINGAR OM UTBILDNING inleder detta temanummer utifrån en kunskapsfilosofisk betraktelse av den idealisering av utbildning som framträder i den utbildningspolitiska diskursen. Med utgångspunkt från UNESCOs uppfattning om vad utbildning ska leda till säger Säfström att idealiseringen av utbildning neutraliserar och normaliserar en ojämlik distribution av välfärd och makt genom att den identifierar de som ska vara inkluderade som exkluderande. Därmed förstärker synsättet en redan existerande och etablerad socioekonomisk ojämlikhet. För det andra leder idealiseringen till en avpolitiserad förståelse av utbildning som riskerar rättfärdiga ojämlikhet genom naturalisering i den utbildningspolitiska diskursen. I artikeln visar Säfström hur ojämlikhet produceras och reproduceras genom utbildningsreformer, utbildningsforskning och utvecklingspsykologi kopplad till utbildning och lärande. Som ett motstånd till reproduktionen av en redan etablerad ojämlikhet utvecklar Säfström, med hjälp av Jacques Rancière, en tankekedja som utgår från jämlikhet och argumenterar för antagandet om att människor är jämlika är nödvändigt för en utbildning som strävar mot intellektuell emancipation.

I KAN VI RÄKNA MED LÄRAREN? utgår *Jonas Nordmark* från en utvärdering av läraren och lärarens praktik som handlar om relationen mellan lärarens intelligens och utbildningseffektivitet samt vilka lärare som ska undervisa intelligenta barn respektive inte lika intelligenta barn. Problemet med utvärderingen, som är utförd av Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, är att den utgår från läraren och lärarens praktik utan att teoretiskt reflektera över vad dessa koncept kan innebära. Läraren och lärarens praktik framstår således som mätbara enheter och med rätt mätteknik, det vill säga IQ-tester på barn, är det möjligt att placera rätt lärare framför rätt elevgrupp. Problemet, som inte enbart utgörs av avsaknad av teori och en blind tilltro på mätning utan också avsaknaden av kritik, diskuteras i artikeln med hjälp av Jean-François Lyotards beskrivning av språkspel och diskursens performativitet, Ian Hackings och Nikolas Rose analys av hur politik, ideologi och moral är konstruerade genom statistik och mätning som ett maktspråk. Med hjälp av dessa tänkare utmanar Nordmark föreställningen att läraren och lärarens praktik kan förstås som något i sig, en ontologisk entitet, som låter sig mätas, värderas och utvärderas av objektiva metoder.

I det tredje bidraget till detta temanummer, LÅT SKILLNADEN VARA sätter *Niclas Månsson* det Giorgio Agamben kallar den inneslutande uteslutningen i fokus. Genom att utgå från ett rättsligt fall där en

skola stämts i tingsrätten för att dess ledning och lärare negligerat den mobbning som två romska barn blivit utsatta för i över två års tid, trots barnens och deras mammas återkommande klagomål. I relation till deras erfarenhet frågas sig Månsson hur det är möjligt för dessa barn att placeras utanför den ordning som en skola ska vara öppen för då den ska välkomna alla oavsett social, kulturell och etnisk bakgrund. Genom att utgå från den sociala ordningens upprätthållande som blottlägger dess inherenta uteslutande praktik visar Månsson att de romska barnens erfarenheter inte är en avvikelse från utan möjliga på grund av ordningen. Barnen är så att säga inneslutna enbart på grund av deras uteslutning. Med hjälp av Agambens uppfattning om den inneslutande uteslutningen finner Månsson att förklaringen till hur det är möjligt att reducera vissa människor till mindre värda än andra ligger i biopolitikens praktik, det vill säga den politik som förde in livet i den politiska sfären och gjorde det möjligt för makten att kontrollera ett samhälles hela population och dess produktion av icke-människan. För att på något vis undkomma den praktik som gör det märkligt att barn ställs utanför ordningen just på grund av ordningen måste en annan etik än den gängse utvecklas, en etik som går bortom såväl ansvar som värdighet, då dessa vilar på juridiska och därmed också biopolitiska grunder. Denna etik finner Månsson i det Agamben kallar etisk väg då denna väg omöjliggör uppdelandet av det mänskliga och det icke-mänskliga, där ett godtyckligt subjekt ställs framför identifierande praktiker. Med utgångspunkt i denna etik återvänder Månsson till de romska barnens erfarenheter och drar slutsatsen att det är bättre att låta skillnaden vara än att hålla sig kvar i en epistemologisk konformitet som ständigt reproducerar den ordning som möjliggör produktionen av icke-människor.

Elisabet Langmann resonerar i sin artikel VÄLKOMNA (NÄSTAN) ALLIHOPA! MELLAN KATEGORISERADE OLIKHETER OCH RADIKAL SKILLNAD om olika former av välkomnande. Som utgångspunkt använder Langmann ett utdrag om en undervisningssituation där frågor om homosexualitet och heterosexualitet diskuteras. Med hjälp av detta exempel och Jaques Derridas dekonstruktion av begreppet gästvänlighet utforskar Langman de dilemman som involveras i olika välkomnande av skillnad genom att söka sig bort från den allmänna ordningen, vars strukturer tenderar att reproducera (och ibland förstärka) diskriminering och intolerans. I artikeln görs en skillnad mellan två sätt att bemöta andra människors annanhet, eller skillnad. Det första handlar om ett villkorat välkomnande av den andra som social kategori. Detta möte sker, och kan inte ske, någon annan stans än inom den rådande sociala ordningens gränser vars strukturer förvandlar den andra till en kategori snarare än att bemöta den andra som hon

faktiskt är, en människa av kött och blod. Det andra välkommandet, som är ovillkorat, handlar om att transcendera sociala konventioner och traditioner och bemöta den andra som hon är och inte som vi vill att hon ska vara, oavsett den osäkerhet och risk ett sådant möte kan innebära. Genom att vända sig mot denna dubbelhet, som utgörs av gästvänlighetens inherent paradox, ställs frågan huruvida det är möjligt att handla mellan ett villkorat och ett ovillkorat bemötande i relation till utbildning. Med hjälp av sitt exempel hämtat från en klassrumssituation visar Langmann att möjligheterna till att bemöta skillnad kräver en slags känslighet inför den ambivalens och osäkerhet den pedagogiska situationen kräver.

I LEVANDE ORDNING resonerar *Cathrine Ryther* om det unika subjektets möjliga framträdande utifrån ett exempel där en lärarstudent och en elev misslyckas med att bemöta och uppskatta varandra som unika individer. Genom att utgå från att detta misslyckande är en vanlig del av den mänskliga samvarons ordnande relationer ställer Ryther, med hjälp av, Gert Biestas, Adriana Careros, Kelly Olivers och Moira von Wrights, arbeten, tre frågor som sedan diskuteras i artikeln. Den första frågan handlar om de interpersonella förlusterna som uppstår då i ett möte där de berörda parterna misslyckats med att erkänna varandra som unika individer. Den andra frågan som ställs handlar om det spelar någon roll för skolningens politik om de interpersonella relationerna ger utrymme för mötande parter för att uppskatta varandra som unika, levande varelser eller inte. Den avslutande frågan tar upp svårigheterna för att nå de möjligheter som krävs för att träda fram och erkänna sig själv och andra som unika individer inom en lärare- elevrelation. Genom att diskutera dessa frågor med hjälp av tänkare som följer en relationell filosofi, snarare än en anglosaxisk förnuftsorienterad tradition, är det möjligt för Ryther att argumentera att det är sensibiliteten gentemot den andra som gör det möjligt att öppna och tillvarata ett relationellt rum där det unika tillåts träda fram. Om detta ska vara möjligt måste dock skolans vardagliga ordning, det vill säga skolningens politik, träda tillbaka till förmån för den unika människan och de relationer som utvecklas människor emellan.

I temanumrets avslutande text ”JAG VAR JU ALDRIG RIKTIGT ELAK” belyser *Silvia Edling* konsekvenserna av att använda teorier relaterade till moralisk progression som verktyg för att undkomma problematiken med olika slags förtryck. Moralisk progression handlar här om en övertygelse om att individen genom kunskap och träning successivt blir ”moralisk” och därmed också kapabel till att främja andra människors välbefinnande. I detta sätt att resonera finns således en förvissning om att relationer är stabila och att oförutsedda reaktioner mot andra människor går att suddas ut eller minimera. Med utgångspunkt av en ung

kvinnas berättelse om sin skoltid och kamratrelationer ställer Edling två till varandra relaterade frågor som sedan diskuteras i artikeln. Den ena frågan handlar om hur det är möjligt att förstå spänningen mellan godhetens ideal och skapandet av de förtryckande strukturer som existerar i människans strävan att göra gott. Den andra frågan som ställs handlar om vart gränserna för moralisk progression går när de placeras jämte ambitionen med att arbeta mot förtryck. Med hjälp av Iron Marion Youngs politiska filosofi bygger Edling upp en koppling mellan förtryckets sociala strukturer och människors vardagliga handlingar gentemot varandra. Diskussionen mynnar ut i ett ifrågasättande av huruvida teorier om moralisk progression kan fånga den unga kvinnans berättelse då hennes idéer om hur det är möjligt att ta ansvar för andras välbefinnande korsars av en omedveten men betydande irritation över svaga människor, varpå det senare upprätthåller de förtryckande strukturer som borde elimineras allt eftersom den moraliska progressionen fortskrider. På grund av den moraliska progressionens inneboende begränsning vänder sig Edling till Julia Kristeva och hennes förståelse av subjektet-i-process. Kristeva bidrar, säger Edling, till ett språk som gör det möjligt att förstå, se och bemöta det mänskliga handlandets diskrepanser, som inte enbart utgör en vardaglig del av människors handlingar, de spelar också en stor roll eftersom de påverkar andra människors liv.

Niclas Månsson & Carl Anders Säfström

Referenser

- Bauman, Zygmunt (1991): *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Karlsson Vestman, Ove; Månsson, Niclas; Sedigh, Mehdi & Jäder, Julia (2007): *Ett välstämt piano – till rätt melodi? Metautvärdering av Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan 2003*. Eskilstuna/Västerås: Mälardalens högskola. Studies in Social Sciences, Forskningsrapport 2007:1
- Säfström, Carl Anders (2005): The European knowledge society and the diminishing state control of education: the case of Sweden. *Journal of Education Policy*, 20(5), s 583–593.
- Säfström, Carl Anders (2010): The immigrant has no proper name. The disease of consensual democracy within the myth of schooling. *Educational Philosophy and Theory*, 42(5/6), s 606–617.